

Fís '74 – Céard a Tharla Di?

An tOllamh Gearóid Ó Tuathaigh

Tionóladh Oireachtas na Gaeilge 1974 i gCois Fharraige i gConamara, an chéad uair ar tugadh an fheile mhór amach ón ardchathair go pobal Gaeltachta ó athbhunaíodh an tOireachtas sa bhliain 1939. Céim eile a bhí anseo sa straitéis a bhí á cur i bhfeidhm ó dheireadh na seascaidí ag ceannairí Ghluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta: 'sé sin, tús áite a thabhairt do bhuanú agus do neartú na mbunphobal Gaeltachta in aon pholasaí nó in aon bheartas teanga a bheadh á cheapadh feasta ag an Stát nó ag gluaiseacht 'oifigiúil' na Gaeilge. An bunphobal Gaeltachta a chumasú le cur ar a shon féin: b'shin, i mbeagán focal, an fhís a bhí taobh thiar de 'spiorad' 1974 i gCois Fharraige. Cuspóir an ailt ghairid seo, comhthéacs nó fráma tagartha a thabhairt don spiorad nó don fhís seo, le focail scoir faoi cad d'imigh uirthi.

Sa bhliain 1974 bhí Éire suaite, ag maidhmeanna sa bhaile agus i gcéin. Trí mhóreachtra staire, ach go háirithe, a chroith go fréamh í. Ar an gcéad dul síos bhí géarchéim na hola a lean cogadh Yom Kippur ag deireadh na bliana 1973. Chuir sé eacnamaíocht an iarthair trína chéile. Bhí cogadh sa Mheánoirthear, a spreag bearta cinniúnacha sna tíortha Arabacha is mó a bhí ag soláthair ola do thíortha an domhain chaipitligh: gearradh an táirgíocht ola agus mhéadaigh an praghas dá réir. Ganntan ola, cúlú eacnamaíochta, ciorruithe, boilsciú, dífhostaíocht, stailceanna : eacnamaíocht an 'iarthair' ina cior thuathail. Bheadh tionchar fadtéarmach ag an ngéarchéim seo ar an eacnamaíocht dhomhanda, bíodh is nár

tuigeadh i gceart ag an am impleachtaí iomadúla na géarchéime. Bhí deireadh tagtha leis an dtréimhse téarnaimh agus forbartha a lean deireadh an dara chogaidh mhóir i Meiriceá agus i dtíortha eile an chórais chaipitligh. Faoi mar a léirigh Daniel Rogers ina leabhar cáiliúil, *Age of Fracture* (2011), bheadh cineál nua caipitleachais - an nualibrálachas, bunaithe ar fhorlámhas an mhargaidh agus ar shoiscéal na sainte - ag teacht i dtreis faoi dheireadh na seachtóidí, faoi choimirce pholaitíochta Reagan agus Thatcher.

Anuas air sin, gineadh fórsa nár tuigeadh ag an am cé chomh tábhachtach is a bheadh sé. Sin le rá, an rabharta feirge agus an pléascadh díograis chreidimh a tharla i measc an

An tOllamh Gearóid Ó Tuathaigh

phobail Ioslamaigh, go speisialta i measc óige na nIoslamach. D'fhéadfaí a rá go raibh sé seo ag brúchtaíl ar feadh tamaill roimhe sin, ag dul siar go dtí cogadh 1967 idir Iosrael agus na hArabaigh. Ach cinnte, ó 1973 i leith, thosaigh rudaí ag dul in olcas nó gur tháinig an scéal chun bruíne i gceart san Iaráin ag deireadh na 70í, nuair a fuair Shah na hIaráine, giolla Washington, bata is bóthar agus nuair a cuireadh tús le ré agus le caithréim na nAyatollah. Agus ó shin i leith, tá an suaitheadh mhór seo ag oibriú tríd an domhan Ioslamach ar fad.

An dara móreachtra staire a raibh tionchar aici ar chás na hÉireann ná ár mballraíocht sa Chomhphobal Eorpach, a thosaigh ar 1 Eanáir 1973. Sular tháinig an Rialtas ar an gcinneadh ballraíocht a lorg sa Chómhargadh, bhí iarmhairtí contráilte á dtuar ag na páirtithe ar an dá thaobh den díospóireacht. Ach thug mórán mór an phobail vóta ar son dhul isteach sa Chómhargadh. Sa ghearrthéarma bhí feirmeoirí sásta go maith leis an ardú a tháinig ar phraghsanna táirgí feirme

Tony Heery, Pádraig Ó hAoláin agus Frank Flynn ó Údarás na Gaeltachta in éindí le Ruaidhrí Ó Tuairisg, Cathaoirleach Chomharchumann Chois Fharraige i dtús na 1980í.

faoin gComhpholasaí Talmhaíochta (CAP), bíodh is gur tháinig ardú dá réir ar chostas beatha agus leasú talún. Arís, na daoine a bhí a rá go mbeadh lá geal againn ach muid a bheith páirteach sa Chómhargadh seo, bhí údar maíte eile acu nuair a méadaíodh ar na cistí struchtúracha agus réigiúnacha sna 70í. Fógraíodh go mba é seo an bealach ina bhféadfadh muid teacht suas lenár gcomharsana saibhre san Eoraip.

Ach go leor de na tionscail dhúchasacha, a fuair dídean go dtí sin taobh thiar d'fhál cosanta dleachtanna, ba léir go luath nach rófhada a sheasfaidís an fód sa mhargadh oscailte, i ré iomaíoch nua na saorthrádála. Ba sa bhfadtéarma, áfach, a bheadh an comhar le híoc. Bíodh is nach raibh ach naoi stát sa Chómhargadh théis dúinne dul isteach, ní raibh aon éalú ón loighic a bhain leis an dtionscadal Eorpach seo ón rús, loighic a chinntigh go mbeadh an lámh in uachtar ag na stáit mhóra le

himeacht aimsire. Tréimhse na haithrí ag an nGearmáin, théis a raibh déanta aici sa Dara Cogadh Mór, ní mhairfeadh sí go brách. An staraí A.J.P. Taylor a dúirt go dtiocfadh an lá (agus go dtiocfadh sé go luath) nuair a bheadh an Ghearmáin aríst i gceannas, cuid mhaith, i lár na hEorpa mar gheall ar an bhfíric bunúsach sin a dtug sé '*her natural weight*' air, ó thaobh toirte, tíreolaíochta agus acmhainní de. Agus tá sin tarlaite, ainneoin méadú mór ar bhallaíocht an Aontais Eorpaigh; agus tarlaite go tréan le blianta beaga anuas.

Agus an tríú móreachtra sna 70í, ar ndóigh, ná an choimhlint ó thuaidh. Bhí 1974 ar na blianta ba dhorcha den choimhlint sin: teip an Fheidhmeannais laistigh de bhliain; buamáí agus sléacht i mBaile Átha Cliath, Muimhneachán agus Birmingham. Sos lámhaigh ag deireadh na bliana agus luaidreáin faoi chomhchainteanna réitigh – léas

dóchais nár mhair i bhfad. Ach ní raibh an choimhlint i bhfad ar siúl go raibh a tionchar le brath ar ghnéithe bunúsacha áirithe de mheon agus de dhearcadh an mhórhobail náisiúnaigh ó dheas. Ar an gcéad dul síos, an chaint agus an t-éileamh ar chearta sibhialta a bhí ann sna 60í, níorbh fhada gur ghéill sé don treabhchas agus don mhíleatachas. Bás nó beatha pobail, treascairt Stáit, coimhlint 'chóilíneach', sceimhlitheoireacht: b'iad seo téarmaí nua na coimhlinte, téarmaí nár fhág mórán spáis ag 'cearta sibhialta', sa chiall a bhí ag an rosc sin, abraimis, ag tús agus i lár na 60í.

An dara rud suntasach faoi thionchar an chogaidh ó thuaidh ar an bpobal ó dheas ná seo: pobal faoi sceimhle a bhí i bpobal an deiscirt de réir mar a chuaigh an choimhlint ó thuaidh in olcas, faitíos an domhain orthu go mbeadh an foréigean agus an choimhlint ag teacht aduaidh, agus cúlú dá réir ó aon chineál

Coiste an Oireachtais 1974

Ó chlé: Colm Ó Donnchadha, Peadar Mac an Iomaire, Domhnall Ó Broin, Joe Steve Ó Neachtain (Cathaoirleach), Bernadette Bean Uí Mhuirí, Bairbre Uí Churraidhin, Donncha Ó Súilleabháin (Oireachtas na Gaeilge), Pól Ó Foighil (Rúnaí), Seán Ó Sruthán agus Seán Ó Conghaile. Ar an gCoiste freisin bhí: Pádraic Ó Concheanainn, An tAthair Aodán Glynn, Nollaig Ó Gadhra, Niall Ó Murchadha, Pádraig Ó Ciardha, Seán Ó Neachtain, Mícheál Ó Conghaile, Seán Ó Foighil, Seosamh Ó hÓgartaigh, Máirtín Ó Neachtain, Siobhán Ní Chonghaile, Máirtín Ó Coistealbha, Máire Ní Chonghaile.

cainte a mbeadh blas náisiúnach air, a thabharfadh misneach do na Sealadaigh nó a bhronnfadh dlisteanacht orthu. Bhí imní faoi chúrsaí slándála ar go leor daoine. Bhí sé deacair, san atmaisféar scáfar seo, a bheith ag agóidíocht go poiblí faoi fhaillí rialtais in aon réimse oibre, gan trácht ar laigí pholasaí teanga an Stáit.

An ceann deireannach de shlata an fhráma tagartha seo, baineann sé le bás na Gaeilge agus na Gaeltachta, mar a bhí sé ag tús na 70í. Sa chás áirithe seo, tá eolas fairsing um an dtaca seo faoin spiorad a spreag Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta sna 60í, an spiorad, ar deireadh thiar thall, a thug an tOireachtas go Cois Fharraige i 1974.

Réamhtheachtairí

Ach is fiú focal beag breise a rá faoi cad as a dtáinig sé. Bhí réamhtheachtairí ann, ar ndóigh: daoine a sheas fód do phobal na Gaeltachta sna 30í agus sna 40í. Ach bhí práinn nua ann sna 50í nuair a bhí iarthar na hÉireann, ach go háirithe (na ceantair Ghaeltachta san áireamh), á bhánú ag an imirce - d'imigh os cionn 407,000 duine as an Stát sna 50í. Bhí baint nach beag ag Máirtín Ó Cadhain - spiorad, smaointe agus soiscéalaíocht Uí Chadhain – le fás, fuinneamh agus le cuid d'fheachtais na Gluaiseachta. Chuaigh an bealach a bhí aige le cur in aghaidh na bunaíochta polaitíochta sa Stát, in aghaidh chinseal ghluaiseacht na Gaeilge 'oifigiúla' ag an am, i bhfeidhm ar ghrúpa deisceabal a bhailigh sé chuige féin san ardchathair, agus ar dhream níos líonmhaire ar a fhód dúchais i gCois Fharraige.

Bhí níos mó i gceist sa Ghluaiseacht a ghin 'Fís 74', áfach, ná spiorad Uí Chadhain. An radacacht áirithe sin ar tháinig cuid den ghlúin nua ceannairí i gConamara faoina hanáil, ba chuid é den *zeitgeist*, gné de spiorad na haoise. D'fhéadfaí a rá gur bhláthaigh cuid de faoi anáil an Mharxachais a bhí faiseanta sna 60í; cuid eile de, bhí foinsí dúchasacha, logánta fiú, aige. Bhí an ghaoth aniar tábhachtach, le reitric and modhanna oibre ghluaiseacht chearta sibhialta an chine ghoirm sna Stáit

Aontaithe. Faoi dheireadh na 60í bhí an ghaoth anoir, cuid éigin, ag séideadh ó Pháras na Fraince.

B'fhéidir nár chóir an iomarca béime a chur ar na fórsaí seachtracha agus idé-eolaíochta seo. Mar, má scrúdaítear go cúramach an chruinneolaíocht agus na daoine a bhí páirteach sna himeachtaí agus sna bearta éagsúla a cuireadh ar bun ag an ghlúin sin a tháinig in inmhe mar cheannairí pobail i gCois Fharraige faoi dheireadh na 60í, feictear go raibh daoine ansin nár tháinig faoi anáil an Mharxachais riamh, daoine nach raibh baint acu le páirtí polaitíochta ar bith. Ach ba daoine iad a thuig go raibh pobal le slánú agus obair le déanamh agus a bhí sásta cur chuige. Murar shóisialaigh iad, ba é spiorad an chomharchumannachais ba mhó a spreag iad agus a thug struchtúir dóibh le bearta éagsúla forbartha pobail a chur i gcrích (scéimeanna uisce, obair phortaigh, bóithre agus bonneagar, comhar creidmheasa).

Bhí gníomhairí agus smaointeoirí ó áiteanna éagsúla a bhí tar éis lonnú i nGaeltacht Chonamara agus a bhí i bhfách le fealsúnacht an chomharchumannachais. Agus bhí an t-ádh le muintir na Gaeltachta, go háirithe Gaeltacht Chonamara, go raibh neart iriseoirí agus craoltóirí cumasacha de bhunadh na Gaeltachta ar fáil ag an am sin a bhí sásta a gcás a phoiblíú. Ach ba é an taoiseachas a léirigh ceannairí áitiúla a bhí cinniúnach, ceannairí a raibh seasamh acu i measc an phobail, a raibh daoine sásta géilleadh dá gcomhairle agus comhoibriú leo.

Amach Romhainn

An cheist mhór atá le cur anois, is dócha, cén Fhís atá nó a bheidh ag an chéad ghlúin eile de cheannairí pobail i gCois Fharraige? Cad a theastaíonn uathu - dá gclann, dá gcomharsana, dá bpobal fhéin? Cén cineál sochaí a shamhlaíonn siad, nó cén cineál saoil a theastaíonn uatha dá gclann is dá gcomharsana? An pobal sainiúil teanga a shamhlaíonn siad nó a theastaíonn uathu? Ceisteanna iad seo nach fuirist a fhreagairt.

Is léir gur fáisceadh glúin na

réabhlóidí agus na ngaiscí i gConamara as radacacht na 60í. Ní rabhadar ar fad óg ach bhíodar ar fad a bheag nó a mhór faoi anáil radacacht na 60í: an t-idéalachas, an fhearg, an misneach, an féinmhuinín. Bhí pobal le slánú ar chuile bhealach tar éis díothú na 50í; sea, agus pobal le fuascailt freisin ó smacht na haicme polaitíochta a bhí faighte seasc ar fad. Ach de réir spiorad na haoise sin bhí an fhís nua a bhí acu bunaithe ar an gcéad phearsa den uimhir iolra. "*We shall overcome*," an t-amhrán a bhí ag lucht cearta sibhialta, thall agus abhus. Cearta sibhialta do phobal a bhí faoi leatrom nó go raibh faillí nó éagóir déanta air. Sin a bhí i gceist le radacacht na 60í. Baineadh go leor amach, agus níor tháinig an clabhsúr go tobann i 1974.

Ach in iarthar domhain faoi dheireadh na 70í, bhí an spiorad sin ag lagán; lean an tláthú tríd na 80í. Bhí an chéad phearsa uathu á cur sa diallait anois ag soiscéal nua an nualíobarálachais. 'Séard a bhí sa gcaipitleachas liobrálach nua seo ná tomhaltóirí aonaránacha nó indibhidiúla ag déanamh a gcuid roghanna fhéin go síoraí in ollmhargadh na mian, nó, faoi mar a thug údar amháin air, '*a daily plebescite of desires*'. Tá caithréim na hidé-eolaíochta liobrálai seo fós linn, in ainneoin tubaistí uile an chóras airgeadais agus baincéireachta ó 2008 i leith.

Ach má tá fíis nua, agus clár oibre bunaithe ar an bhfís sin, le theacht i dtreis i gCois Fharraige, nó in aon phobal eile in Éirinn, agus má tá glúin nua ceannairí le theacht chun tosaigh a chuirfidh friotal comhaimseartha ar an bhfís sin agus a dhéanfaidh beart dá réir, caithfidh sí, dar liom, a bheith bunaithe go daingean ar thuiscint nua ar cad is pobal ann sna cúinsí ina maireann muid. I bhfianaise na réabhlóide teicneolaíochta agus cumarsáide, claochlú an chultúr oibre, athrú ó bhonn ar ról na mban sa tsaol poiblí, agus cleachtais nua shóisialta, cén cineál comhpháirtíochta agus comhfhreagrachta atá inghlactha ag aos óg na linne seo?